

Debat

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie

Af Helge Paludan

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Bd. 5. *Velstands krise og tusind år baghold. 1250-1400*. Af Kai Hørby. 349 s. Bd. 6. *De fire stænder. 1400-1500*. Af Troels Dahlerup. 363 s.

Den store Danmarkshistories 5. bind er det første, der begynder på et tidspunkt, hvor der uomtvisteligt eksisterede et dansk rige, der har sin egen historie. Det Danmark, Valdemar Sejrs døde fra i 1241, udgjorde selv om opløsnings-tendenser måske allerede var grundlagt, en politisk enhed, hvis udvikling naturligt kan behandles som en fælles historie. Og dog vil det være misvisende fra da af at forestille sig Danmark som en med næsten naturgiven nødvendighed eksisterende nationalstat. Det hører til Kai Hørbys fortjenester som forfatter til bind 5 om udviklingen fra midten af det 13. århundrede til begyndelsen af det 15., at han får fremstillet den fortsatte eksistens af det rige, der efter Peter Sawyers fremstilling i bd. 3 var konsolideret omkring år 1000 af Svend Tveskæg, som alt andet end en selvfølge.

Hørby påpeger dette perspektiv i situationen i 1363-65 under Valdemar Atterdags første krig mod hanseaterne. De og deres allierede opererede da med en plan om, hvis de kunne fordrive kongen, at dele de danske lande mellem tre fyrster: Jylland og Fyn skulle tilfalde greverne af Holsten, Sjælland hertugen af Mecklenburg og Skåne dennes søn, der just var blevet konge i

Sverige (s. 263). Denne plan var, mener Hørby (s. 317), ikke grebet ud af luften, for den økonomiske udvikling havde vendt de danske landes interesser fra hinanden på en sådan måde, at deres udenlandske orientering gik forskellige steder hen. Alligevel gik det dog sådan, at de danske lande bevarede et rigsfællesskab; men det var ikke en følge af nogen nødvendighed. Det skyldtes fænomenet Valdemar Atterdag og hans politiske talent. I Hørbys fremstilling fremstår han som ikke så lidt af et danmarkshistorisk mirakel. For i 1300-tallet kunne det danske rige synes de facto at have ophørt at eksistere. Det opløstes i pantelen i 1320'erne, og efter Kristoffer 2.s død i 1332 fandtes end ikke nogen konge. De skånske landsdele hørte fra da af under den svenske konge. Valdemar, der blev konge i 1340, fik dem først tilbage i 1360, og det vestlige Fyn f.eks. fik han ikke før 1365. Blot for allerede i 1370 at måtte overlade hanseaterne to tredjedele af magten i Skåne for 15 år, hvilket dog kun var ham en udfordring til med udgangspunkt i den resterende tredjedel at befæste sit greb om området.

At der ud af disse evindelige fluktuationer skulle komme en genbefæstet dansk rigsdannelse, fremtræder mere som et under end som en selvfølge. At det ikke faldt sammen i sine bestanddele ved genforenerens død, forekommer at være mirakel nummer to. Det udvirkedes af en 22-årig pige, der ved kong Valdemars død kom sejlene til Ka-

lundborg medbringende en 4-årig søn, som hun havde fået i Norge. Hørby påpeger, at hun kom i november, hvor handelsskibsfarten på Norge den gang var indstillet på grund af vejrforholdene. Hun viste sig snart at kunne sejle op mod hårdere konditioner end efterårsstorme. 14 år senere regerede Margrethe Valdemarsdatter egenhændigt i Danmark, Norge og Sverige. »Hun er«, skriver Hørby (s. 282), »et af de største politiske talenter, der nogensinde har regeret Danmark«. Hovedtemaet i PGs bd. 5 kan da siges at være den utrolige historie om, hvad kong Valdemar og hans datter udrettede i kraft af deres politiske talent.

Som forfatterrollerne nu engang er fordelt, har Hørby kun lejlighed til at skrive om Margrethes begyndelse, hvorfor grundstammen i hans bog udgøres af skildringen af Valdemar Atterdags livsværk. Kongens personlighed optager ham tydeligvis, men vægten ligger dog på den politiske udvikling, hvori kongen bliver hovedskikkelse. Den karakteriseres som en omstilling fra en gammel territorialstat til en moderne fyrstestat, hvor samtidig imperiepolitikken afløses af en omskiftelig og kompliceret alliancepolitik (s. 312). Hørby må vel da forstås således, at hans hovedbestræbelse har været i bogens politisk-historiske afsnit at følge denne politiske omstillingsproces i detaljer.

Det indebærer, at fremstillingen i disse afsnit, som optager de fleste sider, fremtræder ret begivenhedshistorisk nogle vil sikkert mene traditionel. Læseren bør dog ikke tage fejl. Bindets problemstilling hører i kraft af den omtalte sans for tidens forandringer i politisk stil 80'erne til. Hvortil kommer, at den begivenhedsorienterede fremstillingsform giver forfatteren lejlighed til at udfolde sin sans for stoffets iboende drama og kolorit.

En betydelig plads tildeles således i den behandlede periodes begyndelse diskussionen af kongemordet i 1286. Vi har nu en velformuleret sammenfatning af Kai Hørbys tolkning af indiciernes stilling i denne sag ledsaget af en smuk illustration med det af Hørby fremdragne billede af minnesangeren Rumelant fra det såkaldt manessiske håndskrift, der opbevares i Heidelberg. Hørby argumenterer med styrke for sit synspunkt, at »de fredløse« næppe var skyldige i det kongemord, de blev dømt for, bl.a. fordi de manglede motiv. (Og anmelderen vil fremture i sin tese, at de dog kan have haft det motiv, at de frygtede for, at Erik Klipping ville slå hånden af dem).

For at nuancere sit billede af Valdemar Atterdag har forfatteren fået den lykkedelige ide helt bevidst at støtte sig til den yderst subjektive tegning af denne fremstillingens hovedskikkelse, som vi finder hos den ukendte ophavsmand til Yngre Sjællandske Krønike. Det lykkes på denne måde Hørby at opfriske Erik Arups billede af den store 14. århundredes condottiere på Danmarks trone, men med det nye aspekt, at hans indsats her ikke ender i fiasko.

Ved at dyrke personportrættet har fremstillingen da i høj grad præg af 80'erne. Ligesom den har det på den måde, at ødegårdsudvikling og økonomisk krise, nok omtales, men ikke er så determinerende faktorer som hos os, der skrev i 70'erne. Det forekommer fornyende, at disse aspekter nu suppleres med en behandling af tidens verdensbillede, dens mentalitet, begreber, der kommer tæt på, hvad forfatterne til værkets to første bind sammenfattende kaldte for livsformen. Hørby synes at tænke i lignende baner, når han konstaterer, at selve »tiden som begreb er bestemt af den levevis, der gælder i samfundene«, og deraf bl.a. slutter, at den franske kirkes teori om tre grundlæg-

gende funktioner eller »ordner« i samfundet, »dem der arbejder, dem der slås og dem der beder« givetvis også har gjort sig gældende blandt danske bønder (s. 56). Det fremtræder idag som indlysende, at Hørby blandt danske forskere var af de første til at interessere sig for disse aspekter i og med, at det i hans bind af Dansk Socialhistorie var hans erklærede arbejdsmetode at bestræbe sig på indlevelse i de gamle tider med henblik på at skærpe sansen for deres fundamentale anderledeshed. Resultatet blev allerede da et originalt eksempel på en ny form for socialhistorie. Det ville være ubilligt at forvente noget helt andet i denne nye fremstilling fra Hørbys hånd; man fornemmer dog her, at frigørelsen fra den socialhistoriske ramme sætter forfatteren i stand til at give sin hidtil mest vellykkede fremstilling af middelalderens kirkeligt bestemte verdensbillede. Skildringen baserer sig på den konstatering, at »det var næsten tre hundrede år siden Poppo havde båret glødende jern for kong Harald«, hvorfor ved 1200-tallets midte, kristendommen må være blevet så stærk, at »rester af hedenskabet må have ført en hensygnende tilværelse« (s. 77). Om det kristne verdenssyns gennemslagskraft var så total, forekommer noget af en trossag. En vis tvivl kunne måske begrundes i forfatterens egen betragtning, at der i slutningen af 1200-tallet vel i højden har været nogle hundrede danske, der var i stand til at både skrive og læse latin så godt, at de kunne være selvstændigt skabende på dette sprog (s. 24). Det forekommer ikke ganske uproblematisk at almenføre de få litterates tankegang i en befolkning af analfabeter.

I den foreliggende fremstilling fremtræder kirken da som ubetinget herre over menneskenes tankegang. Den er også i denne periode en dominerende jordbesidder; til gengæld synes Hørby

ikke at tillægge den politisk indflydelse af første rang. Spørgsmålet herom påkalder sig uundgåeligt særlig interesse i og med det radikale opgør, som Ole Fenger i værkets bd. 4 foretog med den danske forskningstradition på feltet. Fenger skildrede i opposition til en forskningstradition, hvis hovednavne er Hal Koch og Aksel E. Christensen, kirken som eksponent for det europæiske kontinents kulturelle overlegenhed og den danske kongemagt som en uselvstændig institution, der, altimens et harmonisk samarbejde udfoldede sig, reelt stod i elevforhold til kirken.

I den i bd. 5. behandlede periode var forholdene ændret i den forstand, at perioden indledes med de store kirkekampe mellem kronen og ærkebisperne Jakob Erlandsen og Jens Grand. Forfatterens tolkning af disse kampes betydning i den overordnede historiske sammenhæng må på den foreliggende baggrund påkalde sig betydelig interesse. Det synes da for Hørby klart, at den kirkelige part blev disse konflikters taber. »Jakob Erlandsen kæmpede«, konkluderes der, »mod en overmagt, for en sag som han utvivlsomt opfattede ikke kun som sin, men som kirkens. Han satte sit liv, sine rige evner, sin store formue ind. Og det hele gik tabt« (s. 115). Om udfaldet af Jens Grands kamp hedder det, at »det gik ikke an at støtte kirkens fremtid i Danmark på andre faktorer end den kongemagt der fandtes ...« (s. 169). Og hele konflikten ses som underordnet periodens overordnede politiske tendens, den ovenfor omtalte udvikling af en ny form for fyrstemagt: »Jens Grand-striden må forstås som et moment i den nordiske konflikt mellem fyrster der gjorde krav på hinandens troner og territorier. Det lykkedes Erik Menved ved paven's hjælp at neutralisere en af de magtfaktorer der havde indgået i striden, nemlig ærkebispedømmet i Lund« (s. 170).

Kirkekampene i anden halvdel af 13. århundrede indebærer da i denne tolkning klart et kirkeligt nederlag, men næppe den katastrofe, de kunne synes at være i fortsættelse af bd. 4. Thi uanset Hørbys understregning af kirkens afgørende betydning som åndelig faktor forestiller han sig vist nok ikke som udgangspunkt den selvstændige og politisk initiativtagende kirke, som Fenger skildrede. I bd. 5 tales, noget mere i Aksel E. Christensens ånd, om Valdemarstiden, som en tid, hvor »kirken havde været fast knyttet til kongemagten, næsten indlemmet i den, som en del af den store kongelige husholdning« (s. 112), og udviklingen i de første årtier efter Valdemar Sejrs død i 1241 karakteriseres som en svækkelse af Valdemarernes stat, »hvis fundament var dyrkelsen af en kongehelgen« (s. 319). Hørby må da forstås således, at der i Jakob Erlandsens og Jens Grands kamp overordnet lå en bestræbelse på at emancipere kirken fra den dominerende kongemagt og ikke, som det i fortsættelse af Fenger ville være logisk, en emancipationskamp fra kongemagts side mod en dominerende kirke. Under alle omstændigheder sluttede den behandlede periode med et påfaldende harmonisk samarbejde mellem konge og kirke, som Hørby (s. 259) karakteriserer som et grundlæggende træk ved Valdemar Atterdags kongemagt.

Grundpillen i dette nye samarbejde var denne konges indførelse af en særlig kongelig kapelgejstlighed, klerke, der gjorde tjeneste ved hoffet for ofte siden at avancere til den danske kirkes højeste embeder. Ved denne gejstligheds hjælp lykkedes det ham tilmed at etablere en »hovedbastion« i sit rige, det befæstede Sjælland, hvor han reelt udnyttede det omfattende kirkegods, som om det var kongeligt (s. 257). Dette nyudviklede magtapparat blev ifølge

Hørby et afgørende element i Valdemar Atterdags politiske arvelod til datteren Margrethe, der lagde ud med at placere sin kapellan Peder Jensen Lodehat som »lyttepost« i Roskilde domkapitel (s. 288 f).

Valdemar Atterdags kongemagt blev på denne måde en dansk udgave af den, der udøvedes af mange mindre fyrster i Hundredårskrigen Europa, præget som det var af konflikter dels mellem Frankrig og England, dels mellem kejser og pave. Det var i dette miljø, der for første gang udvikledes en rent verdslig statsvidenskab, løsrevet fra teologien. Som dennes vigtigste navne nævner Hørby Marsilius fra Padua og, som særlig betydningsfuld for Norden, Bartolus af Sassoferrato, der forfattede et skrift om den fyrstelige regering, hvor han interesserer sig for dennes vedvarende træk, alt det, der ikke afhænger af den regerende fyrste og hans råder. »Bartolus er således«, hedder det, »en af de første der systematisk arbejder med den tanke at staten eksisterer uafhængigt af fyrsterne og statsmændene« (s. 319). Gennem udbredelsen af hans skrifter i Nordeuropa nåede tanken om statens egeneksistens til Valdemar Atterdag, men også til hans råder, der i dem fandt inspiration til de tanker om rigsrådenes ansvar for kronen, særlig ved tronskifte, der skulle udvikle sig til afgørende elementer i spillet om de nordiske riger.

Overordnet set synes Hørbys fremstilling da at indskrive sig i den moderne diskussion om statens opkomst i samfundene, der også på inspirerende vis prægede værkets bind 3 og 4. I den afsluttende litteraturvejledning hedder det, at »Kr. Erslevs, Erik Arups, Aksel E. Christensens og Niels Skyum-Nielsens forfatterskaber i det væsentlige har lagt grundlinierne i den moderne opfattelse af perioden 1250-1400 i dansk historie« (s. 337). Til denne kon-

gerække kan med rimelighed føjes Kai Hørby's navn for et væsentligt bidrag til 1980'ernes fornyelse af den politiske historie.

I 1400-tallet var, opsummerer Troels Dahlerup i værkets bd. 6, »rigsideen« blevet en selvfølge. Det ser han illustreret ved begivenhederne omkring Erik af Pommerns afsættelse i slutningen af 1430'erne. »Hvor jyske aristokrater gang på gang i 1300-tallet rejste sig i forbitret modstand mod Valdemar Atterdags regering, satte deres efterkommere sig nu blot til forhandlingsbordet og diskuterede kongen væk« (s. 343). Det rige, hvis råder på denne måde demonstrerede deres sans for Danmark som en politisk enhed, betegner Dahlerup som »kulminationen af Margretes arbejde: Danmark var atter blevet en selvstændig stat med en sikker placering midt i unionen og det uanset hyppig svensk knurren«. Hertil kom, at Christian 1. i 1460 »på næsten mirakuløs vis« fik løst det prekære forhold til hertugdømmerne Slesvig og Holsten på en sådan måde, at disse blev dele af hans fyrstendømme. »At svenskerne fortsat kunne gøre sig besværlige, var for intet at regne, når oldenborgernes norsk-dansk-slesvig-holstenske union viste sig levedygtig i godt 400 år« (ibid.).

Det karakteristiske synes for Dahlerup at være, at vi i 1400-tallet møder forskellige former for union mellem selvstændige fyrstendømmer. »Eftertiden har«, hedder det, »i vel høj grad været tilbøjelig til at betragte Kalmarunionen som en art dansk overherredømme over de andre nordiske riger ... Men hvert enkelt rige – i eller uden for unionen – blev styret efter dets egne gamle traditioner. En egentlig centralisering blev ikke tilstræbt og var med tidens begrænsede muligheder næppe heller praktiseret« (s. 331).

Konsekvent nok handler bd. 6 da om

den danske del af unionen, hvor et centralstyre var til at praktisere og kun i begrænset udstrækning om udviklingen i hele det Norden, hvor de danske fyrster undertiden også sad inde med tronen. Læseren kan så evt. fundere videre over, hvorfor »rigsideen« omsider fæstnede sig just i det 1400-tal, hvor fyrstestaterne syntes på vej til at antage videre rammer end den gang, da de dukkede op i bd. 5.s periode. Blev forestillingen om de nationale stater hærdet til uomgængelige kendsgerninger som modtræk just mod fyrstemagtens bestræbelser på magtkoncentration på endnu højere niveau? Det synes i hvert fald påfaldende, at tanken om de nationale riger med egne konstitutionelle rettigheder sætter sig igennem som en formidabel centrifugalkraft i det fællesnordiske monarki, der tilsyneladende til en begyndelse i det væsentlige kunne fungere under Margrete.

Den foreliggende fremstilling behandler som antydning overvejende unionen i den udstrækning, den kan ses som danmarkshistorie. Forfatteren synes i den forbindelse ikke mindst opsat på at frigøre sig fra en forskningstradition med mere eller mindre udtalte skandinavistiske sympatier. »En eftertid«, hedder det således, »for hvem alt nordisk samarbejde i sig selv var et gode, har gerne kritiseret Christian 1., da det i høj grad var i hans regeringstid, at unionskampene blev til nationalitetskamp« (s. 222). I stedet tilstræbes en fremstilling båret af politisk realisme, og som i tilfældet Christian 1. påpeger, at »kongen var ikke frit stillet«, f.eks. måtte han samtidig med kampe i Sverige hele tiden have blikket vendt mod sin besværlige broder i Holsten. Om denne politiske histories forløb findes der for den omhandlede periode en grundig forskning, især grundlagt af Kr. Erslev, hvis fremstillinger om dronning Margrete og Erik af Pommern ifølge

litteraturvejledningen stadig kan anbefales. De politiske forviklinger udredes omhyggeligt og i detaljer, undertiden også i så mange, at man kan fristes til den fornemmelse, at der er tale om en slags pligtarbejde, for hvilket forfatteren har brændt mindre end for bindets bærende konstruktioner, de social- og retshistoriske afsnit.

Også om disse aspekter af 1400-tallets historie findes idag en righoldig videnskabelig litteratur. Til forskel fra den politisk-historiske er den imidlertid for hovedværkernes vedkommende skrevet af Troels Dahlerup. Det gør muligvis en forskel i mere end den selvfølgeligelige forstand, at forfatteren på disse felter er på hjemmebane. Thi mens Kr. Erslev og hans efterfølgere snarest anskuede unionshistorien som en form for moderne politik, hvor de kunne irriteres over det fejlslagne nordiske samarbejde og harmes over aktørernes tåbelighed, ligger en sådan tilgang Troels Dahlerup fjernt. Han skriver i stedet om 1400-tals livet som noget fremmedartet. Således skildres striden indenfor gråbroderordenen mellem to fløje, de mere konservative såkaldte konventualer og de mere radikale fattigdomstilhængere, hvis gren kaldtes observansen, fordi man mente, at man observerede de oprindelige ordensregler mere strengt. Der forekom reformdiskussioner, der kunne antage karakter af gadekampe. »Men hvor oprigtig reformiveren end var, kunne klostrene vanskeligt eksistere helt uden det usle mammon. Nok har observanterne ofte søgt at afhænde gaver for at anvende midlerne til fromme formål; men for os kan det være svært at skelne imellem konventualer, der handler med heste, og observanter, der efter at have solgt deres faste ejendom viser sig at handle med øksne.« (s. 159 f). Troels Dahlerups historieskrivning er på en gang indlevende, munter og overbærende med men-

neskelig skrøbelighed, fordi den synes inspireret af denne sans for fortidens anderledeshed, der gør det problematisk at ville begribe den ved hjælp af nutidsforestillinger.

Fremstillingens rygrad er som sagt den sociale og retslige historie. Med fuld ret får hele bindet titel efter afsnittet om de fire stænder, i hvilket forfatteren for alvor udfolder sine evner som popularisator af komplicerede sammenhænge. Udgangspunktet tages i den talrigeste stand, bønderne. Det sker i form af en udredning af forholdene omkring den store senmiddelalderlige agrarkrise, der nok begyndte i 1300-årene, men som kun behandlede nødtørftigt i bd. 5. Det forekommer en heldig disposition, at krisen i sin fulde kronologiske udstrækning behandles af Dahlerup, der således får lejlighed til at fremhæve kontinuiteten i de økonomiske sammenhænge. Hovedsynspunktet er, at landbrugskrisen blev til ikke ringe fordel for bondestandens flertal. »Og«, hedder det, »sandsynligvis er det først nu, at de for eftertiden velkendte, egentlig ret selvstændige fæstebønder bliver bondestandens typiske gruppe« (s. 90), fordi godsejerne under krisen, der kom til udtryk som folkemangel, måtte give bønderne stedse bedre vilkår.

Den fra 1400-tallet hidrørende nyskabelse i landbolivet, vornedskabet, skildres med forfatterens karakteristiske aversion mod anakronistiske vurderinger: »For en sen eftertid, for hvem vornedskab som ikke mindst stavnsbånd er værdiladede begreber, som vi kun ser skyggesiderne af, er det værd at betænke, at endnu senmiddelalderen var et politiløst samfund med yderst svag offentlig myndighed. Formelt set var der lov og ret for alle; men hvorledes skaffede den fattige bonde sig sin ret over for mægtigere naboer? Derfor var det værn, som godsejeren kunne gi-

ve sin fæster, af stor betydning, så meget mere som godsejeren ikke havde fjerneste interesse i, at bondens naboer, der kunne være fæstere under andre ejere, generede hans landgildeyder og derved forringede bondens betingelser for at passe sin gård og betale sine afgifter« (s. 92). At bønderne til gengæld for dette værn betalte såkaldte herlighedsafgifter, der ofte lige ud betegnes som »forsvar« forekommer i denne samtidige sammenhæng rimeligt.

Det var dog udviklingen af sådanne fænomener, der førte til den hovedtendens, »at vi i løbet af århundredet finder en voksende og med tiden uoverstigelig kløft mellem adelen og resten af befolkningen« (s. 189). Politisk var denne tendens bestemmende for højadelens politik, der fandt rammende udtryk i rigsrådernes krav i kong Hans' håndfæstning 1483, at »ingen vanbyrdig måtte modtage len eller vigtigere embeder« (s. 233), og for hele landets sociale struktur fik den afgørende betydning. Som en af de nyskabelser i danmarkshistorieværket, der nok skal vise sig skelsættende, optræder i Troels Dahlerups bind særdeles gennemført terminologien patroner og klienter (eksempler s. 103, 106, 115, 117, 146, 274, 278 ff, 285, 345). Klientbegrebet synes især velegnet til at karakterisere de lavadeliges forhold til de højadelsmænd, der på samme tid beskyttede dem og benyttede sig af deres tjenester. Men Dahlerup formår også at bruge det som tolkningsmodel i forbindelse med omtalen af århundredets blomstrende Maria- og sankt Annakult: »I højmiddelalderen blomstrede Maria-kulten, da det jo var logisk at gå ud fra, at netop Gudsmoders anbefaling måtte have særlig vægt. Men som Maria blev helligere og helligere, følte hun snart ærefrygtindgydende og fjern. Det blev derfor ønskeligt at anvende endnu en anbefaler for ad denne vej at opnå kon-

takt til Gud, hvorfor tilbedelsen af Sankt Anna, Marias moder, tog et vældigt opsving« (s. 146). Patroner kunne være anbefalere på mange niveauer mellem bund og top i middelalderverdenen!

I 1400-tallets Danmark udgjorde de store jorddrotter og deres klienthære en alvorlig udfordring til retssikkerheden. Dahlerup skildrer malende, hvordan retten til privat fejde toges så bogstaveligt af slægterne Brok og Rosenkrantz, at de o. 1470 udkæmpede en mindre krig på Djursland. Det var muligt, fordi »fattigadelen« flokkedes om deres hjemegns stormænd, der først og fremmest ydede dem beskyttelse. Men i stormandshusholdningen kunne den lavaldelige ungdom også oplæres i det høviske liv, i våbenbrug og i elementær »godsejerjura«, idet fejderne langtfra alene førtes med sværdet, men lige så gerne med juridiske finesser. Dahlerup nævner som karakteristisk eksempel på juraens efterspurghed en roskildenser, der livet igennem optræder som juridisk konsulent for Thott-slægten og til sidst får væbnertitlen samt som »pension« en lille godsforlening under Vallø.

De dygtigste eksperter i retslære besad imidlertid kirken, som uddannede dem indenfor sit eget retsvæsen. Troels Dahlerup, som besidder stor teoretisk indsigt i »hor og andre åndelige sager« skildrer som venteligt denne side af menighedslivet med stor forståelse for såvel dommernes som de anklagedes praksis. »Det var en grim historie«, hedder det om sognepræsten hr. Oluf i Bårsløv, der måtte af med 20 pund byg for at have ligget med sin tjenestepige, »og så var de tilmed for nært beslægtede«! (s. 266).

Til gengæld kan anmelderen konstatere, at også PGs bd. 6, ligesom bd. 5, er en køn historie (inclusive de smukke illustrationer og gode kort), som anlæg-

ger væsentlige nye synspunkter på gammelkendt stof. Samt at ingen af de to forfattere har følt sig kaldet til at anlægge det af hovedredaktøren i sin tid annoncerede kvindeperspektiv på deres emne. For hr. Olufs ovennævnte tjenestepige tæller næppe i den sammenhæng, og Hørby anfører tilmed mindre galant i sin litteraturliste, at »det moderne kvindehistoriske syn på fortiden har foreløbig ikke gjort sig afgørende gældende i den danske middelalderhistorie«.

Afsluttende skal det ikke forbigås, at begge forfattere i deres lærdom ikke

sjældent er tilbøjelige til at forudsætte deres emner bekendt for læseren på forhånd. Blot som eksempler: hos Hørby er Den sorte Død overstået på s. 201, men den bryder først ud s. 204; hos Dahlerup ruller mønterne lystigt over mange af de første 293 sider, men møntsystemet udredes først på s. 294 ff. Forklaringen er muligvis i de nævnte tilfælde, at forfatterne har skrevet deres afsnit i en anden rækkefølge end den endelige. Den interesserede men forudsætningsløse læser vil dog nok alt i alt finde, at de to bind er noget mere anstrengende læsning end de foregående.

Sprogets rolle i finsk historie

Af Henrik Bertelsen

John Lind: Mellem »venska« og »vinska«. Finsk. Fra almuesprog til statsbærende kultursprog. Finsk afdelings skrifter nr. 3. Københavns universitet 1989. 256 sider.

John Lind er sproghistorisk forsker med en anelig videnskabelig produktion bag sig med hovedvægten på middelalderlige finsk/ugrisk/russiske sproglige og historiske temaer. Afhandlingerne har været offentliggjort i nordiske og udenlandske fagtidsskrifter. I tidens løb har han modtaget en del studiestøtte fra private finske fonds, Carlsbergfondet m.m. og været stipendiat ved videnskabelige institutioner i Norden og Sovjetunionen. For tiden arbejder J.L. på en afhandling om Nordens historie i russiske middelalderkrøniker sideløbende med redigering af Finsk afdelings skrifter under Københavns universitet.

Fremstillingen bygger på J.L.s store viden om og indsigt i Finlands sproglige, historiske og samfundsmæssige udvikling; den er solidt dokumenteret og

overmåde relevant og instruktivt illustreret.

Det gælder lige fra birkebarksfragmentet nr. 292 fra udgravningerne i Novgorod, dateret til omkring midten af 1200-tallet (s. 15), og frem til østkarelerne og ingermanlænderne, der vejrer morgenluft i »glasnost«ens æra (s. 237).

I forordet erklærer forfatteren som sit formål at få udryddet nogle fordomme, der præger danskeres stilling til sproglige vanskeligheder i det nordiske samarbejde som resultatet af: 1. Bevidst protest mod at bruge svensk. 2. Undervisningen i Finland er ringere end i Danmark. 3. Finnen er blot dum og enfoldig (s. 4). For egen regning ville jeg tilføje en fjerde som: Eller stædig og intolerant.

Gustav Vasa, der var en varm tilhænger af lov og orden, fik indført svensk som skriftligt administrationssprog i Finland, hvilket holdt sig langt ind i 1800-tallet, efter at Finland var blevet et russisk storfyrstendømme. Men almuen finske talesprog fik nogen oprejs-